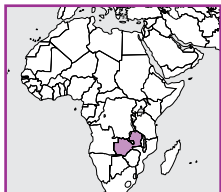

Přímé zahraniční investice a dodržování klíčových práv

Od 90. let minulého století hrály přímé zahraniční investice (FDI) v ekonomice země stále důležitější úlohu, přispěly k rozvoji těžby mědi a podpořily výrobu a vývoz netradičních výrobků a služeb. Tyto investice však nebyly efektivně využity na podporu rozvoje a snížení chudoby. Naopak, přispěly k erozi práv obyvatel včetně práva na rozvoj, práva na dostupnost potravin, na vzdělání, čisté životní prostředí a participaci žen na politickém rozhodovacím procesu.

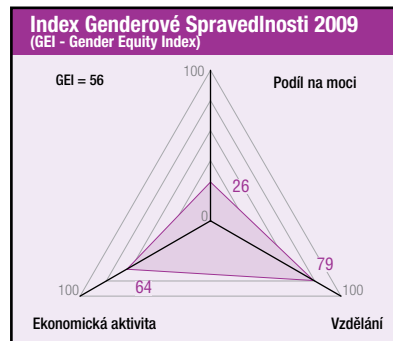
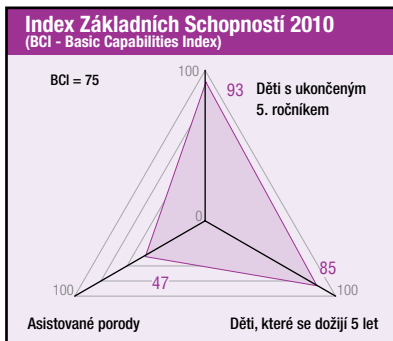
Ženy pro změnu
Lucy Muyoyetaová

V současnosti žije 63 % obyvatelstva Zambie ve venkovských oblastech, kde většina si na živobytí vydělává v zemědělství. Chudoba je ve venkovských oblastech více rozšířená: 83 % obyvatel (5,9 milionů lidí) žije v chudobě, 71 % v extrémní chudobě.¹ Velká část z těch nejchudších žije v domácnostech spravovaných ženami. V roce 2000 stály ženy v čele 19,5 % (1 241 500) venkovských domácností.²

Přes akutní potřebu řešit tyto problémy nevěnuje vláda sektoru zemědělství téměř žádnou pozornost. Naopak, zavedení liberální ekonomické politiky zatlačilo drobné farmáře zpět k naturálnímu hospodaření a mnozí z nich bojují o pokrytí vlastních potravinových potřeb. Výrobní a odbytové překážky, kterým čelí, jsou obrovské. Kromě toho ohrožuje zavedení tržních principů do oblasti vlastnictví půdy i jejich možnost udržet si vlastní majetek. Velké korporace skupují rozlehlé zemědělské plochy pro pěstování biopaliv, těžbu a zemědělství. Bohatě země s nedostatečnými zemědělskými prostředky či rostoucí potřebou dovozu, které se snaží si v období nejistoty na globálních trzích zajistit vlastní zdroje potravin, například Saudská Arábie nebo Čína, nakupují v jiných zemích pozemky o obrovských rozlohách. Zvláštní zpravidaj OSN pro právo na potraviny označil rozsáhlé transnacionální investice do pozemků za jeden z nových trendů, které vznikly jako reakce na globální potravinovou krizi roku 2008, aniž by se mezinárodní komunita mohla vyjádřit, a uvedl Zambii jako jednu z cílových zemí. Výsledkem tohoto procesu je pro většinu chudých Zambijců hrozba, že budou připraveni o vlastnictví půdy.

Potravinová nejistota

Už od 90. let minulého století vedlo zanedbávání sektoru zemědělství k rozšíření nemoci dobytka. Vláda původně zajišťovala provádění preventivních opatření jako dezinfekci dobytka, aby chránila populace chovaných zvířat před epidemiemi, ale když byla v 90. letech ekonomika liberalizována, poskytování těchto služeb skončilo a přes hranice pronikly do Zambie nemoci, které se rychle rozšířily po velkém území a zničily asi polovinu stád v zemi. Toto neštěstí postihlo nejen pastevce, ale i drob-

né zemědělce, pro které tažná zvířata představovala jedinou dostupnou sílu k obdělávání zemědělské půdy a jejich trus byl zároveň jediným dostupným hnojivem. Výsledkem byl v mnoha oblastech nástup chronického nedostatku potravin.

Za těchto podmínek zasadila rostoucí cena kukuřice a dalších základních surovin v letech 2007 a 2008 těžkou ránu už tak potravinově nezabezpečeným Zambijcům v městských i odlehlých venkovských regionech. Roční míra inflace v cenách potravin dosahovala v červnu 2008 15,6 %, což bylo nesrovnatelné se situací z předchozího roku, kdy inflace představovala jen 4,8 %. V roce 2010 se podle údajů Centrálního statistického úřadu inflace z březnových 10,2 % v dubnu zpomalila na 9,2 %.³

K potravinové nejistotě přispívá celá řada faktorů, například úroveň příjmů domácnosti, věk, vzdělání, pohlaví, velikost a struktura domácnosti, snížení pracovních schopností vlivem špatného zdravotního stavu a dopadů HIV a AIDS, úroveň produkce potravin, jejich ceny a vzdálenost od trhů.

Potravinová nejistota je významným předstupněm podvýživy. Klíčovým indikátorem přístupu k nedostatečné výživě je množství podvyživených dětí (do pátého roku života). V roce 1991 činil jejich podíl 22 %, do roku 2007 klesl na 14,6 %, nicméně mezi roky 2003 a 2008 trpělo 45 % dětí mladších pěti let mírnou či těžkou formou zakrnění. Dopady podvýživy v dětství jsou dlouhodobé a často omezují schopnost dítěte učit se.

Nerovné příležitosti pro ženy a dívky

Od zavedení bezplatného základního vzdělání v roce 2002 bylo dosaženo významných pokroků v zapisování chlapců i dívek ke školní docházce. Poměr těch, kteří

základní vzdělání nedokončí, se stabilně držel kolem 1,0 %. U sekundárního vzdělávání se však tento ukazatel mezi lety 2003 a 2006 zhoršoval.⁴ Podpůrné aktivity na některých univerzitách a pedagogických školách napomáhaly zvýšení počtu dívek, které nastoupily na vysokou školu, nicméně počet dívek, které příslušnou úroveň vzdělání nedokončí, je na všech úrovních vzdělávacího systému vyšší než u chlapců. Mezi 1. a 9. třídou jsou to 3 % proti 2,1 % u chlapců, mezi 10. až 12. ročníkem 1,98 % u dívek a 1,25 % u chlapců.⁵

Co však tato čísla nevyjadřují, to je počet dětí, které do vzdělávacího systému vůbec nevstupují – očekává se, že do konce roku 2010 půjde o 1,2 milionu dětí. Mnohé z nich nemohou navštěvovat školu, protože ač se nestaly sirotky, jejich rodiny jsou zasaženy HIV a AIDS. Kromě toho údaje nijak nevyjadřují úroveň vzdělání, které se dostane těm, kdo školu navštěvují. Zambijské školství je těžce zasaženo epidemií HIV/AIDS. Počet sirotek v posledním desetiletí dramaticky vzrostl. V roce 1996 se počet dětí ve školním věku, které nenavštěvovaly žádnou školu, odhadoval na 400 000 – v roce 1998 už to byl dvojnásobek. Těmto dětem znemožňovala školní docházka chudoba, nutnost pečovat o nemocné rodiče či opatrovníky nebo se zapojit do výdělečných aktivit, a v případě dívek také předčasný vstup do manželství.

Kvalitu vzdělávání snižoval zejména ve venkovských oblastech nedostatek učitelů, ale i nedostatečná infrastruktura, vybavení a učební materiály a také sexuální obtěžování a násilí vůči dívkám.

Na politické rovině je to především přetrvávající patriarchální kultura, co brání ženám využívat svá práva

1 Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj, Chudoba ve venkovských oblastech Zambie. Ke stažení na: <www.ruralpovertyportal.org/web/guest/country/home/tags/zambia>.

2 Centrální statistický úřad, Zambie: Sčítání obyvatel a domácností 2000, listopad 2003.

3 Chiwoy Sinyangwe, „Inflace v Zambii poklesla o 1 %“, The Post Online, 30. dubna 2010.

4 Rozvojový program OSN, Zambie – Zpráva o plnění Rozvojových cílů tisíciletí 2008. Ke stažení na: <www.undp.org.zm/joomla/attachments/005_Zambia%20MDGs%20Progress%20Report%20Zambia%202008.pdf>.

5 Tamtéž.

ve veřejném životě a činí cíl 50% zastoupení žen v rozhodovacím procesu, tak jak jej stanovil protokol Jihoafrické rozvojové rady a Africké unie, v případě Zambie téměř nedosažitelným. Podíl žen na volených postech národního parlamentu a místních samospráv se sice zvyšuje, ale jen velmi pomalu. V roce 1991 obsadily ženy jen 6 % parlamentních křesel, v roce 1996 se jejich počet zvýšil na 12 %, nicméně v roce 2001 zůstal nezměněn a v roce 2006 zaznamenal jen nevýznamný nárůst na 14 %. Podíl žen v místních zastupitelstvech činí zoufale neuspokojivých 7 %.

Přímé zahraniční investice

Vláda čerpá prostředky na financování rozvoje ze tří hlavních zdrojů: z domácích příjmů, oficiální rozvojové pomoci (ODA) a domácích i zahraničních půjček. Mezi domácí příjmy patří různé druhy daní, například daň z příjmů společnosti, daň z těžby nerostného bohatství, cla, poplatky a zdanění přímých zahraničních investic (FDI). Od roku 2004 pochází – vyjma roku 2006 – více než 70 % vládních příjmů z domácí ekonomiky. To odráží skutečnost, že v tomto období došlo k výraznému nárůstu přílivu zahraničních investic.

FDI jsou považovány za důležitý příspěvek k rozvoji, protože přinášejí kapitál, technologii, manažerské zkušenosti, pracovní příležitosti a přístup na nové trhy. Mnoho vlád, včetně té zambijské, přijalo politická opatření na povzbuzení přílivu FDI.

V roce 2000 dosáhly nové investice do Zambie částky 121,7 milionu dolarů. Poté jejich příliv výrazně zesílil a v roce 2004 dosahoval 334 milionů dolarů.⁶ Většina z těchto investic směřuje do rozvoje turistického ruchu, výroby, stavebnictví, telekomunikací a těžby. Nejrychleji rostoucím investorem je Čína⁷, ale příliv investic z Kanady a Velké Británie stále dosahuje nejvyšší absolutní úrovně.

Zambie nabízí velmi liberální investiční prostředí. V současnosti se FDI řídí Zákonem o zambijské rozvojové agentuře z roku 2006, který neuvádí žádné požadavky na využití místní ekonomiky, transfer technologií, rovnost, zaměstnanost nebo využívání služeb subdodavatelů, ačkoli se zahraničním investorům doporučuje umožnit zapojení místní ekonomiky. Zákon dovoluje investorům bez omezení repatriovat libovolné kapitálové investice, profit, dividendy, úroky či poplatky. Zároveň dovoluje cizím státním příslušníkům neomezený transfer příjmů získaných prací v Zambii.

Od 90. let minulého století hrály FDI v ekonomice země stále větší úlohu, přispívaly k posílení přílivu kapitálu a investic, rekonstrukci průmyslu zabývajících se těžbou a zpracováním mědi a podporovaly výrobu

a vývoz netradičních produktů a služeb. Zambie však nedokázala FDI efektivně zapojit do podpory rozvoje a do boje proti chudobě.⁸ Jedním z cílů vlády při podpoře FDI byla diverzifikace, která měla snížit silnou závislost země na vývozu mědi. Ta však stále zůstává dominantním vývozním artiklem, zejména kvůli výraznému nárůstu její ceny na světových trzích po roce 2004. Do boje proti chudobě zatím FDI nijak výrazněji nezasáhly. Podíl obyvatel žijících pod hranicí extrémní chudoby se snížil jen nepatrně, z 58 % v roce 1991 na 51 % v roce 2006, a v průběhu tohoto období vykazoval výrazné výkyvy.

Hospodářský rozvoj brzdila neschopnost vlády věnovat dostatečnou pozornost kapacitě domácího soukromého sektoru a faktorům omezujícím jeho růst. To vedlo k deindustrializaci některých sektorů ekonomiky a k omezení možností domácích podniků navázat spolupráci se zahraničními investory. Kromě toho liberální investiční legislativa po zahraničních společnostech spolupráci s místními výrobci a dodavateli nejen nevyžadovala, ale ani k ní nemotivovala.

FDI neměly kýžený multiplikační efekt na domácí hráče. Kromě toho pobídky určené zahraničním investorům (například daňové úlevy) připravily domácí hráče o schopnost zahraničním společnostem konkurovat. Slabý domácí soukromý sektor přitom výrazně snižuje potenciální přínosy přímých zahraničních investic v podobě vedlejších a navazujících ekonomických aktivit. Silný domácí soukromý sektor by přilákal další vlnu FDI tím, že by zemi představil jako fungující ekonomiku.

Občanský hospodářský zákon

V roce 2006 přijala vláda Občanský hospodářský zákon a následně ustanovila Komisi na podporu hospodářských aktivit občanů (Citizens Economic Empowerment Commission, CEEC) s mandátem podporovat efektivní vlastnické vztahy a smysluplnou participaci občanů v ekonomice, která by přispěla k její udržitelnosti. Vliv a dopady tohoto úsilí na výkonnost domácího soukromého sektoru je zatím předčasné hodnotit.

Studie zabývající se těžbou mědi (sektorem, do kterého směřuje nejvíc FDI) odhalují příčiny toho, že se nárůst FDI neprojevil na rozvoji a/nebo omezení chudoby ve výraznější míře, například:⁹

- Podepisování jednostranných dohod známých jako „rozvojové smlouvy“. Tyto převážně utajované smlouvy udělují investičním společnostem výjimky z různých závazků, včetně placení daní a řady národních zákonů – například těch zaměřených na znečišťování životního prostředí. Zároveň garantují ochranu před budoucí legislativou do konce 15-20letých „období stability“.

- Zjednodušení pracovního práva v neprospěch zaměstnance. Ačkoli vznikají nové pracovní příležitosti, jejich kvalita se drasticky zhoršila. Odhaduje se, že 45 % zaměstnanců v dolech nemá možnost získat trvalé zaměstnání s nárokem na starobní důchod. Většina zaměstnanců pracuje na základě smluv na dobu určitou, za podmínek výrazně horších, než by jim nabízel trvalý pracovní poměr.
- Znečištění životního prostředí. Někteří investoři nedodržovali ani tu část národní legislativy, která se na ně vztahovala. Jsou známy případy porušování ochrany životního prostředí, které poškodily zdraví místních obyvatel. Tři nejčastější a nejvýznamnější problémy jsou emise oxidu siřičitého z tavicích pecí, úniky těžkých kovů do zdrojů pitné vody a vznik kalů v řekách.

Shrnutí

Jednou z hlavních příčin, proč přímé zahraniční investice nepříspějí k udržitelnému rozvoji v takové míře, jak by měly, jsou nízké daňové příjmy vlády. Z rozboru státního rozpočtu pro rok 2010 vyplývá, že největší příjmy plynou ze zdanění individuálních příjmů zaměstnanců (19 %) a z daně z přidané hodnoty (18 %).¹⁰ Daň z příjmu společností představuje 8 % a daň z těžby nerostného bohatství pouhých 2 %. Poté, co v roce 2004 prudce stoupla cena kovů na světových trzích, byla v roce 2007 zavedena zvláštní daň, která však – přestože by pro vládu představovala nemalý příspěvek do státní pokladny – byla pod tlakem těžařských společností v roce 2009 zrušena.

Pobídkové programy zaměřené na přilákání přímých zahraničních investic jsou neproporcionálně zaměřené především na ekonomické pobídky. Vláda neinvestuje do rozvoje pracovní síly tím, že by podporovala sektory jako školství a zdravotnictví, jejichž rozvoj by představoval udržitelný pokrok v boji proti chudobě. Kromě toho v současné situaci přímé zahraniční investice přispívají k faktickému poškozování lidských práv, například práva na potraviny a čisté životní prostředí, a bez koordinovaného úsilí všech představitelů politické moci nebudou mít téměř žádný vliv na podporu práv žen. ■

6 Konference OSN pro obchod a rozvoj (UNCTAD), *Zpráva o investiční politice – Zambie*, New York a Ženeva, 2006. Ke stažení na: <www.unctad.org/en/docs/itejpc200614_en.pdf>.

7 Peter Kragelund, „Co skrývá černá skříňka vztahů Čína – Afrika: Rozsah a skladba čínských investic v Zambii“, Dánský institut mezinárodních studií, 2008.

8 UNCTAD, *Zpráva o investiční politice – Zambie*, 2006, *op cit.*

9 Alistair Fraser a John Lungu, „Komu spadnou do klína zisky? Vítězové a poražení v privatizaci zambijských mědňých dolů“. Ke stažení na: <www.minewatchzambia.com/reports/report.pdf>.

10 Deloitte and Touche, 2009. *Zambijský rozpočet pro rok 2010 – udržování rovnováhy*.